

**ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ЯК ОСОБИСТІСНИЙ ЧИННИК АКАДЕМІЧНОЇ
ОБДАРОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ**

З самого початку емпіричного дослідження обдарованості її ототожнили з високим рівнем розвитку інтелекту. Однак дослідження останніх десятиріч показали, що крім здібностей важливими чинниками прояву обдарованості є особистісні особливості. Цю думку висловили українські (В. О. Моляко, 1995, 2005; Р.О. Пономарьова-Семенова, 2002; В.В. Рибалка, 1996; Е. Л. Носенко, 2002; О.В. Зазимко, 2003; О.В. Бобир, 2005; Д. К. Корольов, 2002), російські (В.М. Дружинін, 1999; О. М. Разумнікова, О. С. Шемеліна, 1999; С. В. Сафонцева, А. М. Воронін, 2000 та ін.), а також західні (Г. Айзенк, 1995; Ф. Ганьє, 1993; Дж. Рензулі, 2002 та ін.) дослідники.

В ряді праць, присвячених проблемі обдарованості (В. М. Дружинін, 1999; Ю. Д. Бабаєва, 1998; Ю. Д. Бабаєва та О. Є. Войскунский, 2002; А.И.Савенков, 2004; О. С. Ткаченко, 2003; О. А. Толстопятова, 2004; М. Хайєс та Р. Слоут, 1989; С. Пфайффер і В. Стокін, 2000; С. Найгент, 2000), стверджується, що перфекціонізм є характерною рисою обдарованих.

Проте Л. Сільверман вважає, що вплив перфекціонізму на прояв обдарованості є неоднозначним. Вона називає перфекціонізм випробуванням для обдарованості. Ззначає, що звичайно перфекціонізм розглядається як край негативний фактор, що заважає розвиткові обдарованості. Однак вважає, що значення даної якості залежить від її спрямування. За певних умов перфекціонізм може сприяти самоактуалізації та гуманістичній спрямованості [20, с. 47-61].

Суперечать припущенню про важливу роль перфекціонізму у прояві обдарованості результати досліджень В. Паркера та Х. Стампфа. Останні порівняли показники за Багатовимірною шкалою перфекціонізму-1 (MPS-1) академічно обдарованих учнів та учнів зі звичайними здібностями. Виявлено тільки одну статистично значущу відмінність: обдаровані учні мали нижчі показники за шкалою організованості [21, с. 110].

Таким чином, емпіричні дослідження, що дозволили б визначити в українському культурному контексті роль перфекціонізму в детермінації обдарованості, зокрема, академічної, відсутні. На теоретичному рівні, а також в емпіричних дослідженнях зарубіжних науковців, наявні суперечності у вирішенні даної проблеми.

З викладеного випливає доцільність представленого дослідження: встановити характер впливу перфекціонізму особистості на прояви обдарованості на прикладі академічної обдарованості в студентському віці, що і стало його метою.

Щодо методики дослідження. У вибірку увійшов 381 студент Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини. Серед досліджуваних нараховувалось 106 чоловіків та 275 жінок віком від 17 до 23 років, середній вік – 19,9 років. Досягнення мети дослідження передбачало вимір перфекціонізму та його складових, а також показників прояву академічної обдарованості.

Для виміру перфекціонізму були використані раніше адаптовані нами опитувальники перфекціонізму: багатовимірна шкала перфекціонізму, шкала перфекціонізма; було переглянуто шкалу перфекціонізму [2].

Результати факторизації пунктів зазначених опитувальників показують, що в культурному контексті України структура перфекціонізму як особистісної риси включає такі компоненти: високі особисті стандарти, що відображають прагнення до довершеності; орієнтацію на важкі цілі; нетерпиме ставлення до власних помилок; усвідомлення суб'єктом високих очікувань та критицизму до нього з боку батьків; організованість; прагнення бути організованим; самодостатність як бажання не залежати від інших; відсторонення від інших; тривожність з приводу результатів власної діяльності; відкладання дій; переживання невідповідності між бажаною довершеністю та реальним станом справ.

Перелічені структурні компоненти утворюють три узагальнених складові перфекціонізму: високі стандарти, організованість, дисфункціональний перфекціонізм. Високі стандарти та організованість можуть розглядатись як аспекти функціонального перфекціонізму [2].

Для фіксації проявів обдарованості було використано реєстрацію академічної успішності та експертну оцінку рівня академічної обдарованості досліджуваних. Експертна оцінка здійснювалась, з одного боку, студентами – однокласниками досліджуваного, з іншого боку, викладачами. Кількість студентів-експертів дорівнювала кількості досліджуваних – 381 особа. Кожного студента також оцінювали три чи чотири експерти-викладачі, що проводили заняття в досліджуваних групах. Загальна кількість експертів викладачів становила 22 особи.

З метою перевірки надійності отриманих даних розраховувався коефіцієнт кореляції оцінок кожного експерта з усередненими оцінками інших експертів. Якщо такий коефіцієнт виявлявся меншим 0,20, дані експерта виключались із подальшого аналізу. За цим критерієм з 381 студента 19 було виключені зі складу експертів. Серед 22 експертів-викладачів жодний не був виключений з аналізу.

Крім того, розраховувався коефіцієнт α , що відображав узгодженість оцінок експертів у групі. У студентських групах цей коефіцієнт змінювався в межах від 0,77 до 0,98, у викладацьких – від 0,77 до

0,92, що перевищує 0,70 – необхідний для шкали з багатьох пунктів показник.

Далі розраховувалось середнє арифметичне оцінок експертів. У результаті було отримано два показники: оцінка рівня академічної обдарованості викладачами; оцінка рівня академічної обдарованості однокласниками-студентами. Коефіцієнт кореляції між цими показниками дорівнював 0,44 ($p < 0,001$). Ці показники також корелювали з середнім балом студента. Для експертних оцінок викладачів коефіцієнт кореляції дорівнював 0,37 ($p < 0,001$), для експертних оцінок студентів $r = 0,62$ ($p < 0,001$).

Викладені результати відкрили можливість розрахувати єдиний комплексний показник рівня обдарованості шляхом додавання стандартизованих (трансформованих у z-бали) трьох обговорюваних показників. Правомірність такої процедури підтверджується високою для шкали з трьох пунктів внутрішньою узгодженістю ($\alpha = 0,64$).

Таким чином, кожний досліджуваний отримував кількісний показник рівня академічної обдарованості, що може використовуватись у подальшому статистичному аналізі. Проте нас може цікавити не тільки зв'язок тієї чи іншої змінної з рівнем обдарованості, а й специфічні особливості студентів, яких дійсно можна назвати академічно обдарованими. Для вирішення цього завдання застосовано метод контрастних груп: порівняння групи академічно обдарованих з групою студентів, які не є обдарованими.

У зарубіжній науковій літературі стверджується, що обдаровані складають від 5% до 20% популяції (Ф. Ганьє, Х. Гарднер, Р. Стернберг) [18, с. 83-84]. Відповідно до цього підходу та виходячи з необхідної для статистичного аналізу чисельності контрастної групи, до групи обдарованих було зараховано 35 осіб, які отримали найвищі показники за описаним вище комплексним критерієм академічної обдарованості (склали 9,9% від 353 досліджуваних, для яких були наявні оцінки за всіма критеріями обдарованості). До іншої контрастної групи було зараховано всіх досліджуваних, що отримали за тим же критерієм показники нижче середнього – 175 осіб (49,6%).

Щодо результатів дослідження та їх обговорення. На першому етапі було розраховано коефіцієнти кореляції факторів перфекціонізму, що виокремлені в культурному контексті України, з показниками академічної обдарованості. У результаті було знайдено досить велику кількість таких кореляцій (табл. 1). Те, що 17 із 44 коефіцієнтів кореляції є статистично значущими, свідчить про тісні зв'язки перфекціонізму та обдарованості.

Сім з одинадцяти факторів перфекціонізму мали статистично значущу кореляцію хоча б з одним із критеріїв обдарованості. Причому чотири фактори (батьківські очікування та критицизм, відкладання, самодостатність, прагнення організованості) корелювали не менше ніж з трьома критеріями. Викладені результати значною мірою збігаються з

результатами порівняння рівня прояву факторів перфекціонізму в академічно обдарованих та пересічних студентів. Так, при використанні академічної успішності як критерію виділення контрастних груп між останніми проявились статистично значущі на рівні 0,05 відмінності за шкалами відкладання та прагнення організованості. Академічно обдаровані студенти прагнули до організованості та не відкладали дії.

Групи, сформовані на підставі експертних оцінок студентів, статистично значуще на рівні 0,05 відрізнялись за шкалами переживання невідповідності, тривоги, батьківських очікувань та критицизму, відкладання дій. Академічно обдаровані студенти мали менші бали за всіма шкалами. Експертні оцінки викладачів дали можливість сформувати контрастні групи, що відрізнялись на рівні статистичної значущості 0,05 за показниками шкал батьківських очікувань та критицизму, самодостатності. Академічно обдаровані мали нижчі показники за першою шкалою і вищі за другою. Комплексний критерій академічної обдарованості став підставою для виокремлення груп, що відрізнялись ($p < 0,05$) за шкалами батьківських очікувань та критицизму, відкладання, самодостатності, прагнення організованості та важкості цілей. Обдаровані досліджувані мали нижчі показники за першими двома шкалами та вищі – за іншими.

Також виявлено схожість у результатах кореляційного аналізу та метода контрастних груп. В обох випадках проявились зв'язки п'яти факторів перфекціонізму з критеріями академічної обдарованості. Зокрема, академічно обдаровані відрізняються самодостатністю та прагненням до організованості, терпимим ставленням до помилок, несхильністю до відкладання дій, низьким рівнем батьківських очікувань та критицизму. Інші шкали перфекціонізму виявили зв'язки тільки з окремими критеріями обдарованості. Причому у більшості випадків наявність цих зв'язків було встановлено при використанні тільки якогось одного метода: кореляційного аналізу чи порівняння контрастних груп.

Далі було здійснено аналіз зв'язків академічної обдарованості та перфекціонізму на більш узагальненому рівні. Встановлений зв'язок обдарованості з факторами перфекціонізму другого порядку: прямий – з організованістю та зворотній – з дисфункціональним перфекціонізмом (табл. 2).

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції факторів перфекціонізму з критеріями академічної обдарованості

Шкала	Критерій обдарованості
-------	------------------------

	Академічна успішність (n = 381)	Експертні оцінки студентів (n = 377)	Експертні оцінки викладачів (n = 357)	Комплексний критерій (n = 353)
Переживання невідповідності	- 0,08	- 0,15**	0,00	- 0,10
Тривога	- 0,01	- 0,04	0,02	- 0,01
Наявна організованість	0,11*	0,09	0,04	0,09
Ставлення до помилок	- 0,09	- 0,11*	- 0,07	- 0,11*
Високі особисті стандарти	0,05	0,07	- 0,06	0,03
Батьківські очікування та критицизм	- 0,10*	- 0,17**	- 0,14**	- 0,17**
Відсторонення	- 0,06	- 0,04	0,07	- 0,02
Відкладання	- 0,18**	- 0,23**	- 0,09	- 0,22**
Самодостатність	0,11*	0,10	0,16**	0,14**
Прагнення організованості	0,20**	0,13*	0,10	0,18**
Важкість цілей	0,01	0,02	- 0,01	0,01

*p ≤ 0,05; **p ≤ 0,01

Схожі результати отримані внаслідок порівняння за допомогою t-критерію показників за факторами перфекціонізму другого порядку в контрастних групах. При використанні академічної успішності як критерію для виділення контрастних груп у групі академічно обдарованих, порівняно з групою пересічних студентів вищими (p < 0,01) виявились показники за фактором організованості, нижчими (p = 0,01) – за фактором дисфункціонального перфекціонізму. Аналогічні відмінності між цими групами знайдено (p < 0,05) при застосуванні комплексного критерію виділення контрастних груп. Коли для виділення груп використали експертні оцінки студентів, то виявилось, що в академічно обдарованих нижчі (p < 0,05) показники за дисфункціональним перфекціонізмом; якщо контрастні групи створювались на підставі експертних оцінок викладачів, то в академічно обдарованих були вищими (p < 0,05) показники за фактором організованості.

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції факторів перфекціонізму другого порядку з критеріями академічної обдарованості

Критерій обдарованості	Дисфункціональний перфекціонізм	Високі стандарти	Організованість
Академічна успішність	- 0,12* n = 381	- 0,03 n = 381	0,22** n = 381
Експертні оцінки	- 0,16*	- 0,04	0,19**

студентів	n = 377	n = 377	n = 377
Експертні оцінки викладачів	0,01 n = 357	- 0,13* n = 357	0,16** n = 357
Комплексний критерій	- 0,12* n = 353	- 0,07 n = 353	0,23** n = 353

*p ≤ 0,05; **p ≤ 0,01

Отже, результати використання метода контрастних груп близькі до результатів кореляційного аналізу. Проте є дві відмінності. При порівнянні контрастних груп, виділених на підставі експертних оцінок студентів, не проявлено відмінностей за фактором організованості. Коли контрастні групи формувались на підставі експертних оцінок викладачів, не спостерігалось відмінностей за фактором високих стандартів. Останній факт схиляє до думки, що зворотна кореляція фактору високих стандартів другого порядку та експертних оцінок викладачами рівня обдарованості студентів є статистичним артефактом.

Загальна тенденція, що проступає в обговорюваних результатах, зводиться до наступного: академічно обдаровані студенти мають вищу організованість та нижчий рівень дисфункціонального перфекціонізму. Цей висновок узгоджується з викладеними вище результатами кореляційного аналізу зв'язків критеріїв обдарованості з факторами перфекціонізму першого порядку. Адже всі фактори перфекціонізму першого порядку, що пов'язані з академічною обдарованістю, входять або до фактору дисфункціонального перфекціонізму, або до фактору організованості другого порядку.

Інтерпретуючи та узагальнюючи отримані результати, стикаємося з питанням: якою мірою встановлені зв'язки компонентів перфекціонізму з проявом академічної обдарованості можуть розглядатись як причинні. Очевидно, що кореляційне дослідження формально не дає права говорити про причинність. Проте остання може бути обґрунтована певними змістовними міркуваннями.

Зокрема, властивість, у нашому випадку – перфекціонізм, за визначенням розглядається як детермінанта певної поведінки, у нашому випадку – академічних досягнень, а не навпаки. Проте залишається можливість припущення, що обидві обговорювані змінні детерміновані якоюсь невідомою третьою змінною.

Подальшим кроком у проясненні характеру досліджуваної закономірності має стати лонгітюдне дослідження з наступною обробкою його даних за допомогою статистичної техніки структурно-динамічного моделювання. Це дасть змогу прослідкувати залежність між перфекціонізмом та академічною обдарованістю у часовому плані, визначити можливість прогнозування на підставі знання рівня перфекціонізму особи у певний момент часу прояву в неї академічної обдарованості в наступні періоди.

На підставі результатів нашого дослідження можна вважати, що перфекціонізм включає функціональні та

дисфункціональні компоненти. Останні справляють негативний вплив на продуктивність навчання та, ймовірно, на психологічне благополуччя особистості. Функціональні та дисфункціональні компоненти перфекціонізму тісно пов'язані. Залишається без відповіді питання про механізми формування перфекціонізму, особливо про те, чому в одних осіб формується функціональний, а в інших дисфункціональний перфекціонізм. Тільки після в'яснення цього можна буде приступити до розробки способів формування функціонального перфекціонізму в умовах природного експерименту.

Висновки. Результати проведеного дослідження доводять, що функціональний перфекціонізм прямо

пов'язаний з проявом академічної обдарованості у студентів, а дисфункціональний перфекціонізм — зворотно. На найбільш загальному рівневі аналізу при використанні як змінних факторів перфекціонізму другого порядку встановлено, що академічно обдаровані студенти мають вищу організованість та нижчий рівень дисфункціонального перфекціонізму. Результати аналізу зв'язків на рівні факторів перфекціонізму першого порядку показують, що академічно обдаровані відрізняються самодостатністю та прагненням до організованості, терпимим ставленням до помилок, неохайністю до відкладання дій, низьким рівнем батьківських очікувань та критицизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобир О. В. Особистісні характеристики юнацтва з різними формами обдарованості. Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Харк. нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2005. – 20 с.

2. Данилевич Л. А. Структура перфекціонізму як особистісної риси // Наукові записки інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2006. – Вип. 28. – С. 398-409.

3. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. - СПб.: Питер Ком, 1999. - 368 с.

4. Зазимко О.В. Психологічні основи ідентифікації технічної обдарованості в юнацькому віці. Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. - К., 2003. - 23 с.

5. Королёв Д. К. Зарубежные модели одаренной личности // Актуальні проблеми психології: - 2002. – Т. 6, Вип. 3, Ч. 1. – С. 122-128.

6. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности. – К.: Украинский Дом экономических и научно-технических знаний общества «Знание» Украины, 1995. - 52 с.

7. Моляко В. О. Творчий потенціал як психологічна проблема // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конф. “Творчий потенціал особистості: проблеми розвитку та реалізації”. – К.: ЕКМО, 2005, - С. 3-6.

8. Носенко Е. Л., Шаповал М. А. Толерантність до невизначеності як системоутворюючий особистісний фактор творчої обдарованості // Актуальні проблеми психології: - 2002. – Т. 6, Вип.3 (2 част.). - С. 159-164.

9. Пономарёва-Семёнова Р. А., Королёв Д. К. Эмпирическое исследование личностных факторов развития одаренности на этапе ранней зрелости // Актуальні проблеми психології: - 2002. – Т. 6, Вип. 3 (2 частина). - С. 177-190.

10. Рабочая концепция одаренности / Ю. Д. Бабаева, Д. Б. Богоявленская, А. В. Брушлинский и др. - М.: Магистр, 1998. - 66 с.

11. Разумникова О. М., Шемелина О. С. Личностные и когнитивные свойства при экспериментальном определении уровня
Подано до редакції 17.05.07

креативности // Вопросы психологии. - 1999. - № 5. - С. 130-139.

12. Рибалка В. В. Психология развития творческой личности. – К.: АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 1996. – 236 с.

13. Ткаченко Е. С. Личностные компоненты психорегуляции учебной деятельности одаренного подростка. Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Владимир. гос. пед. ун-т. – Владимир, 2003. – 26 с.

14. Толстомятова О. А. Психолого-педагогическое сопровождение обучения и развития интеллектуально одаренных детей в условиях дополнительного общего образования: Дис. ... канд. педагог. наук: 13.00.01. – Ставрополь, 2004. - 171 с.

15. Babaeva J. D., Voiskounsky A. E. IT-giftedness in children and adolescents // Educational Technology & Society. – 2002. – Vol. 5, № 1. – P. 154-162.

16. Hayes M. L., Sloat R. S. Gifted students at risk for suicide // Roeper Review. – 1989. – Vol. 12, № 2. – P. 102-107.

17. Nugent S. A. Perfectionism: its manifestations and classroom-based interventions // Journal of Secondary Gifted Education. – 2000. – Vol. 11, № 4. – P. 215-221.

18. Pfeiffer S. I., Stocking V. B. Vulnerabilities of academically gifted students // Special Services in the Schools. – 2000. – Vol. 16, №1-2. – P. 83-93.

19. Renzulli J. S. Emerging Conceptions of Giftedness: Building a Bridge to the New Century // Exceptionality. – 2002. – Vol. 5, № 2. – P. 67-75.

20. Silverman L. K. Perfectionism: the crucible of giftedness // Advanced Development. – 1999. – Vol. 8. – P. 47-61.

21. Vandiver B. J., Worrell F. C. The reliability and validity of scores on the Almost perfect scale-revised with academically talented middle school students // Journal of Secondary Gifted Education. – 2002. – Vol. 13, № 3. – P. 108-119.

РЕЗЮМЕ

В работе на основе данных студенческой выборки установлена связь проявлений перфекционизма и академической одаренности. Показано, что академически одаренные студенты отличаются функциональным перфекционизмом, одновременно им не свойственен

дисфункциональный перфекционизм. Установлено, что для академически одаренных характерна самодостаточность, стремление к организованности, толерантность к ошибкам. Наоборот, им не присуща склонность к откладыванию действий, высокий уровень родительских ожиданий и критицизма.

SUMMARY

The results of the analysis of certain groups of students show that there is a connection between the display of perfectionism and academic gifts. We came to the conclusion that students with academic gifts are characterized by functional perfectionism. At the same time dysfunctional perfectionism is not peculiar to them.

We established that all-sufficiency, tendency for good organization, tolerant attitude towards mistakes is typical of those with academic gifts. On the contrary, tendency for postponement of actions, high level of parental expectations and criticism are not characteristic of them.